

УДК 94(560:569.1)

**СИРІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКІ ВЗАЄМИНИ В КОНТЕКСТІ
БЛИЗЬКОСХІДНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**SYRIAN-TURKISH RELATIONSHIPS IN THE CONTEXT
OF REGIONAL MIDDLE EASTERN INTERNATIONAL
RELATIONS SYSTEM**

**СИРІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКІЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ
БЛИЖНЕВОСТОЧНОЙ РЕГІОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Кравчук О. А.

Кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: kravch.elena@gmail.com

Kravchuk O.

Ph. D., Assistant Professor of the Country Studies Department of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: kravch.elena@gmail.com

Кравчук Е. А.

Кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры страноведения Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: kravch.elena@gmail.com

Анотація. *В статті проаналізовані визначальні чинники еволюції сирійсько-турецьких міждержавних відносин по завершенні холодної війни, особливої уваги надано з'ясуванню місця водної й курдської проблем у взаєминах двох держав. Після Першої світової війни в Сирії й багатьох інших арабських державах Турецьку Республіку сприймали передусім як правонаступницю Османської імперії, що протягом кількох віків колонізувала ці країни й перешкоджала їхньому цивілізаційному розвитку. А з розпадом біполярної системи міжнародних відносин між Сирією й Туреччиною спалахнула серйозна боротьба за вплив у регіоні. Важливою безпековою проблемою в сирійсько-турецьких взаєминах залишилася водна, тобто питання розподілу ресурсів ріки Євфрат, оскільки особливістю близькосхідної гідрографії є вкрай нерівномірний розподіл запасів прісної води.*

Нормалізація двосторонніх міждержавних відносин окреслилася тільки з приходом до влади в Турецькій Республіці поміркованої ісламістської Партії справедливості й розвитку на чолі з Реджепом Тайпом Ердоганом, чия зовнішня політика спрямована на встановлення тісніших зв'язків із країнами Близького Сходу й помітнішу посередницьку роль в урегулюванні арабсько-ізраїльського конфлікту. Відразу ж після консолідації владної вертикалі Партія справедливості й розвитку почала дистанціюватися від Ізраїлю для того, щоб налагодити більш відвертий діалог з країнами Машируку.

Ключові слова: *гідроресурси, зовнішня політика, міжнародні відносини, сепаратизм.*

Abstract. *The article spotlights decisive factors of the Syrian-Turkish interstate relations evolution after the end of the Cold War, special attention was given to clarify place of the water*

and the Kurdish problems in the relations between the two countries. After World War I in Syria and many other Arab states the Republic of Turkey was seen primarily as a legal successor of the Ottoman Empire that for several centuries colonized these countries and prevented their civilizational development. With the collapse of the bipolar system of international relations between Syria and Turkey broke a serious struggle for influence in the region. An important security problem in the Syrian-Turkish relations was left water, ie the distribution of resources river Euphrates because hydrographic feature of the Middle East is extremely uneven distribution of freshwater.

Normalization of bilateral interstate relations delineated only with coming to power in Republic of Turkey the moderate Islamist Justice and Development Party led by Recep Tayyip Erdogan, whose foreign policy aimed at establishing closer ties with the Middle East countries and a visible mediating role in resolving the Arab-Israeli conflict. Immediately after the consolidation of the power vertical Justice and Development Party began to distance itself from Israel in order to establish a more open dialogue with Mashriq states.

Key words: *water resources, foreign policy, international relations, separatism.*

Аннотация. *В статье проанализированы определяющие факторы эволюции сирийско-турецких межгосударственных отношений после завершения холодной войны, особое внимание уделено определению места водной и курдской проблем во взаимоотношениях двух государств. После Первой мировой войны в Сирии и многих арабских государствах Турецкую Республику воспринимали прежде всего как правопреемника Османской империи, которая на протяжении нескольких столетий колонизировала эти страны и препятствовала их цивилизационному развитию. А с распадом биполярной системы международных отношений между Сирией и Турцией вспыхнула серьёзная борьба за влияние в регионе. Важной проблемой безопасности в сирийско-турецких отношениях осталась водная, то есть вопрос распределения ресурсов реки Евфрат, поскольку особенностью ближневосточной гидрографии является критически неравномерное распределение запасов пресной воды.*

Нормализация двусторонних межгосударственных отношений определилась лишь с приходом к власти в Турецкой Республике умеренной исламистской Партии справедливости и развития во главе с Реджепом Тайипом Эрдоганом, чья внешняя политика направлена на установление более тесных связей со странами Ближнего Востока и более заметную посредническую роль в урегулировании арабско-израильского конфликта. Сразу же после консолидации властной вертикали Партия справедливости и развития начала дистанцироваться от Израиля с тем, чтобы наладить более откровенный диалог со странами Маширика.

Ключевые слова: *гидроресурсы, внешняя политика, международные отношения, сепаратизм.*

Постановка проблеми. *Посилення ролі Турецької Республіки на світовій арені, а також її активний економічний і політичний розвиток надають цій країні всі шанси стати потенційним лідером мусульманського світу. Водночас важко назвати успішною та позитивно охарактеризувати реалізацію зовнішньополітичної концепції офіційної Анкари «нуль проблем із сусідами»: вірменське, грецьке і кіпрське питання заморожені, через сирійську проблему ускладнилися взаємини Туреччини з Іраном. Тому навіть тимчасова нормалізація турецько-сирійських взаємин на зламі століть з безпекового погляду варта неупередженого й виваженого політологічного аналізу.*

Мета статті – з'ясувати головні проблеми, які залишилися у взаєминах між двома ключовими державами Близькосхідного регіону – Сирійською Арабською Республікою

(САР) Турецькою Республікою по завершенні холодної війни, простежити їхні історичні витoki й передумови, а також визначити важливість їхнього вирішення для розвитку двосторонніх відносин між згаданими державами й налагодження внутрішньорегіонального співробітництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у вивчення зовнішньополітичних, передусім безпекових, проблем, із якими Сирія й Туреччина стикаються в останні десятиліття, зробили колективна монографія науковців Інституту сходознавства РАН «Туреччина між Європою й Азією» [1], а також збірник публікацій Вашингтонського інституту близькосхідної політики «Новий світ Туреччини» [2], в яких зібраний багатий фактичний матеріал з внутрішніх і зовнішніх проблем Турецької Республіки. Логічним продовженням цих досліджень стала монографія Оздена Зейнепа Октава, в якій висвітлені безпекові питання сирійсько-турецьких відносин у геополітичному трикутнику Анкара – Дамаск – Тегеран [3].

Але, незважаючи на накопичену протягом останніх десятиліть різнопланову джерельну базу й ґрунтовну міжнародно-правову основу сирійсько-турецьких взаємин, вони ще не стали об'єктом окремого наукового дослідження, надто в контексті близькосхідної регіональної системи міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Взаємини двох сусідніх держав по завершенні холодної війни були обтяжені трьома головними проблемами: територіальними, пов'язаними з Александреттським санджаком (нині – турецька провінція Хатай); проблемою розподілу вод ріки Євфрат; курдською проблемою й підтримкою офіційним Дамаском марксистської Робітничої партії Курдистану (РПК). В сучасній Туреччині відносини із сусідньою Сирією, враженою громадянською війною, розглядають переважно крізь призму історії, а оскільки вони сягають своїм корінням доби Османської імперії, то їхнє вивчення нині неможливе без урахування історичних реалій розвитку.

З іншого боку, в Сирії й багатьох інших арабських державах Турецьку Республіку сприймали передусім як правонаступницю Османської імперії, що протягом кількох віків колонізувала ці країни й перешкоджала їхньому нормальному розвитку. А в Туреччині, фактичній правонаступниці й державі-продовжувачеві Османської імперії, вбачали в Сирії й інших арабських країнах свої колишні колонії, що свого часу завдяки сепаратизму й зовнішній підтримці здобули незалежність [4, р. 47].

Не дивно, що після Другої світової війни й особливо в 1980-1990-х рр. між Туреччиною й Сирією точилася серйозна боротьба за вплив у регіоні. Вона посилювалася тим, що обидві держави за доби холодної війни знаходились у геополітичних орбітах двох конкуруючих полюсів: Туреччина, що з часів Ататюрка взяла курс на вестернізацію країни, а 18 лютого 1952 р. стала повноправним членом НАТО, протиставила себе лідеру іншого блоку – СРСР, з яким Сирія час від часу налагоджувала союзницькі відносини. Активна антикомуністична позиція турецького керівництва й експансіоністська політика Радянського Союзу в Близькосхідному регіоні відіграли велику роль у формуванні політики Туреччини щодо САР. Сирія, в свою чергу, вважала Туреччину «регіональним жандармом» США, за допомогою якого Захід проводив там свою політику.

Болючою сторінкою в сирійській національній пам'яті залишилася анексія 29 червня 1939 р. Туреччиною належного Сирійською Республіці колишнього Александреттського санджака, здійснена за підтримки Франції й Великої Британії, які бажали тим самим попередити вступ офіційної Анкари в назріваючий збройний конфлікт із нацистською Німеччиною на боці останньої [5, р. 169]. До того ж Франція, небезпідставно стурбована агресивними зазіханнями фашистської Італії в Східному Середземномор'ї, була зацікав-

лена шляхом передачі Александретти (Іскендеруна) Туреччині отримати серйозного союзника в протистоянні з Італією [6, р. 115].

До початку 2005 р. Сирія офіційно не визнавала санджак за Туреччиною, на сирійських картах територія Іскендеруна зафарбовувалася одним кольором з рештою території САР, а міждержавний кордон позначався пунктиром як тимчасовий. Невирішеність питання про державну належність Іскендеруна негативно впливала на загальний тон взаємовідносин двох країн, але Сирія протягом останніх десятиліть уникала відкритої постановки питання про необхідність якнайшвидшого врегулювання територіальної проблеми з Туреччиною, оскільки перед Дамаском на порядок денний стало набагато важливіше питання, пов'язане з поверненням Голанських висот, захоплених Ізраїлем в ході Шестиденної війни 1967 р.

Лише на початку 2005 р., коли офіційні візити в Дамаск Президента Турецької Республіки Ахмеда Неджета Сезера й Прем'єр-міністра Туреччини Реджепа Таїпа Ердогана відкрили шлях до плідної дискусії між двома країнами, сирійський уряд заявив, що він більше не має претензій до суверенітету над провінцією Хатай. Але, з іншого боку, офіційно так і не було задекларовано, що Сирія зрікається своїх прав на суверенітет над згаданим районом.

Іншою важливою проблемою безпекової ваги в турецько-сирійських взаєминах було й залишається питання розподілу вод ріки Євфрат, оскільки особливістю близькосхідної гідрографії є вкрай нерівномірне забезпечення ресурсами прісної води. Основні регіональні гідроресурси знаходяться на півночі (схід і південний схід Туреччини, північні райони Ірану й Іраку – головним чином на території етнічного Курдистану) й «транспортуються» в зони дефіциту води через систему водних артерій (річок і підземних джерел). Наглядним прикладом є річкова система Межиріччя – басейни рік Тигру і Євфрату та їхніх приток. У контексті більш масштабних регіональних проблем, таких як арабсько-ізраїльський конфлікт, проблема води, за певних умов, може набувати більш різкого звучання й сприяти додатковій ескалації напруженості [7].

«Водні» розбіжності між Сирією й Туреччиною почали загострюватися в 1970-80-ті рр., коли турецький уряд приступив до будівництва й введення в експлуатацію на Тигрі і Євфраті низки гідроенергетичних та іригаційних споруд і втілення в життя проекту Південно-Східної Анатолії, відомого під аббревіатурою GAP (Güney Doğu Anadolu Projesi). Проект із 22-х гребель, 19-ти ГЕС і двох тунелів для зрошення намічалось завершити до 2000 р., в результаті чого можна було б виробляти 36 млрд. кВт/год. електроенергії, а також зрошувати більше 4 млн. акрів землі, що дозволило б значно поліпшити соціально-економічну ситуацію у відсталих районах Південно-Східної Анатолії, населених в основному курдами.

У ході будівництва гребель Туреччина зазвичай стримувала потік вод Євфрату в Сирію в межах 500 м³/с, ще більше скорочуючи його, коли настав час заповнення водою водосховищ. Це й призвело до виникнення напруженості між двома країнами [8, р. 15-16]. Так, 13 січня 1990 р. турецькі гідротехніки для заповнення водойми біля греблі імені Ататюрка зупинили на місяць стік вод Євфрату в Сирію, внаслідок чого русло ріки від південних кордонів Туреччини до штучного озера Ель-Асад в районі міста Мексена стало повністю сухим.

Таким чином офіційна Анкара продемонструвала свою потужну «водяну зброю», міждержавні відносини загострилися до межі. Хоча Туреччина й стверджувала, що вжила всіх необхідних заходів для мінімізації шкоди Сирії й Іраку, спричиненої «технічною необхідністю» при будівництві гідросистеми, в арабському світі ці дії турецького уряду не-

двозначно розцінювались як навмисне позбавлення арабських країн вод Євфрату. Проте й раніше односторонні дії Туреччини з використання водних ресурсів не раз були причиною криз у відносинах між нею, з одного боку, й Сирією та Іраком – з іншого (наприклад, у 1974 і 1981 рр. під час будівництва гребель Кебан і Каракайя), також викликаючи гострі дипломатичні тертя між цими країнами [7, с. 171].

Сирійська позиція полягала в тому, що ріка Євфрат є міжнародною водною артерією й вимагає рівномірного розподілу її водних ресурсів. Офіційний Дамаск неодноразово намагався підняти цю проблему на міжнародній арені, пропонуючи вирішити суперечності в Міжнародному суді ООН і Міжнародній правовій комісії. Навпаки, турецька сторона характеризує Євфрат як «транскордонні води», що в достатній кількості транспортуються в країни, які знаходяться нижче по руслу річки – Сирію й Ірак. У той час як Туреччина наполягає на тому, що Сирії має відпускатися 500 м³ вод Євфрату в секунду, Сирія й Ірак вимагають біля 2/3 всього потоку (середньорічний потік вод Євфрату складає 1000 м³/с).

Кілька разів сторони намагалися дійти до згоди з водної проблеми, однак тристоронні зустрічі часто завершувались лише узгодженням технічних питань. Більше того, Ірак і Сирія нерідко бойкотували наради з водних проблем, що скликалися Анкарою [9, с. 30].

Особливе місце в двосторонніх турецько-сирійських відносинах з погляду національної безпеки займає курдська проблема, оскільки після арабів, турків та іранців курди – найчисленніший етнос Близькосхідного регіону, що досі не має міжнародно визнаної державності [10]. За різними даними, їхня чисельність коливається від 35 до 40 млн. чол., у т. ч. біля 20 млн. – у Туреччині, 6-8 млн. – в Іраку, 3-5 млн. – в Ірані, близько 1 млн. – в Сирії, решта – в країнах Південного Кавказу, Центральної Азії та Європи [11].

Після Першої світової війни територія Курдистану була поділена між чотирма країнами – Туреччиною, Іраном, підмандатним Британії Іраком і підмандатною Франції Сирією. Протягом десятиліть між зазначеними державами виникали серйозні суперечності з різних приводів – єдине, що їх об'єднувало (й продовжує об'єднувати, за винятком постсаддамівського Іраку), полягало в активному проведенні антикурдської політики й недопущенні створення незалежної курдської держави. Протягом десятиліть у Туреччині, де курди становлять до 20% усього населення, влада взагалі заперечувала існування цього етносу, називаючи курдів «гірськими турками», систематично ігноруючи їхню національну само ідентифікацію, забороняючи видання літератури курдською мовою, перешкоджаючи створенню курдських шкіл.

Але з кінця 1950-х рр. курдські інтелектуали почали дедалі активніше піднімати проблему свого етносу, в 1960-70-х рр. завдяки харизматичному лідеру курдів Махмуду Барзані, що очолив Демократичну партію Курдистану (ДПК), заговорили про необхідність курдської автономії в Республіці Ірак. А на зламі 1970-80-х рр. сталася низка подій, що різко змінила політичну ситуацію на Близькому Сході й по-новому висвітлила курдську проблему. Серед них варто назвати перемогу ісламської революції в Ірані (лютий 1979 р.), прихід Саддама Хусейна до одноосібної влади в Іраку (16 липня 1979 р.), військовий переворот у Туреччині (12 вересня 1980 р.) і початок 8-річної іраксько-іранської війни (22 вересня 1980 р.).

Вже на поч. 1980-х рр. курдські повстанці почали голосніше заявляти про себе в цих трьох державах із найбільшим курдським населенням – Туреччині, Ірані й Іраку. З метою викорінення сепаратистських настроїв офіційні Анкара й Багдад нерідко вчиняли дії, що інакше як геноцид назвати було важко: депортації, насильницьке переселення й спустошення курдських селищ, порушення звичного соціального й економічного укладу життя [12].

Курдське населення в Сирії також відчувало на собі тягар національної дискримінації: половина сирійських курдів не має громадянства, хоча вони народились і постійно жили на території САР. Цих людей називали «іноземцями», «некорінним населенням», вони були позбавлені таких елементарних прав як отримання вищої освіти, служба в державних установах і в армії, не мали виборчих прав та ін. [13, с. 65].

Але із затуханням холодної війни, особливо під час загострення водних «водних» проблем, Сирія, не маючи серйозних важелів впливу на ситуацію, вступила у відносини з РПК та її воєвничим лідером Абдулою Оджаланом. Ще в 1980 р. він, разом із групою активістів, знайшов притулок у Сирії, оскільки після військового перевороту в Туреччині влада розгорнула переслідування всіх партій лівого спрямування, включно з курдськими націоналістичними групами. На сирійській території А. Оджалан організував збройні загони і з 1984 р. розпочав бойові дії проти Туреччини під гаслом незалежності Турецького Курдистану. Ірак, навпроти, використав потужну економічну зброю проти «водяного терору» офіційної Анкари і в 1977 р., тобто під час серйозної фінансової кризи в Туреччині, скоротив поставки нафти й зажадав погашення нею боргу в 330 млн. дол. США.

Іраксько-іранська війна 1980-1988 рр., що створила політичний вакуум у Північному Іраку, дозволила А. Оджалану зробити важливий крок у становленні своєї організації: РПК створила свої військові бази не лише в Сирії й Лівані, а й у Північному Іраку та в Ірані й до кінця війни перетворилась на серйозний дестабілізуючий чинник у безпековій і зовнішній політиці Туреччини. Ситуація стала настільки напруженою, що в 1987 р. Прем'єр-міністр Турецької Республіки Т. Озал здійснив візит до Дамаска, але він лише частково зняв напругу між двома країнами. Щоправда Сирія, аби довести, що А. Оджалан не ховається на її території, вислала його тимчасово в ліванську долину Бекаа. Іракська криза 1990-1991 рр., коли Сирія й Туреччина виступили як союзники в коаліційних військах під проводом США, аніскільки не зблизила позиції двох країн з курдської проблеми.

Тільки в квітні 1992 р. у Дамаску відбулися переговори турецького міністра закордонних справ Хикмета Четіна з Президентом САР Хафезом аль-Асадом і міністром закордонних справ Сирії Фаруком аш-Шараа. За їхніми підсумками був підписаний перший двосторонній договір з гарантування безпеки, згідно якого Сирія й Туреччина зобов'язалися боротися з тероризмом, перешкоджаючи терористам перетинати кордон між двома державами, а також обмінюватися інформацією про діяльність нелегальних організацій, запобігати контрабанді зброї, не допускати «небажаних» збройних інцидентів на кордоні [14, р. 175]. Проте угода діяла протягом короткого проміжку часу: через кілька місяців загони РПК атакували цілі в Туреччині з території Сирії.

Напруга знову почала наростати, коли в липні 1995 р. лідери військового крила РПК заявили, що її бойовики були задіяні в операціях у горах Торос на півдні Туреччини й у провінції Хатай. В керівництві РПК вважали, що дестабілізація в Хатаї буде найбільш дошкульною для офіційної Анкари, тому А. Оджалан (за яким стояв офіційний Дамаск) намагався спричинити тертя між алавітською більшістю Іскендеруна, з одного боку, й сунітським турецьким населенням – з іншого [15, р. 112-115].

Чимало аналітиків-міжнародників схилилися до того, що сирійсько-турецький конфлікт міг поновитися ще раніше, але вони не враховували одну істотну обставину: на початку 1990 р. за підтримки США почалися мирні ізраїльсько-сирійські переговори, тому офіційна Анкара, на погляд авторки, не могла наражати на небезпеку процес, який був близький до певного позитивного результату. Але сирійська підтримка РПК, а також вищезгадані проблеми з розподілом водних ресурсів штовхали Анкару до пошуку країн, з якими вона могла б налагодити регіональне безпекове співробітництво. Цей пошук при-

вів до зближення з Ізраїлем [16, с. 122], причому процес, ініційований ще на початку 1990-х рр. (протягом червня 1992 – листопада 1994 рр. Президент Держави Ізраїль Езер Вейцман і міністр закордонних справ Шимон Перес відвідали Анкару, а Прем'єр-міністр Туреччини Тансу Чиллер – Ізраїль), отримав конкретне підтвердження.

Піднесення ізраїльсько-турецьких відносин було сконцентроване на безпековому, військовому й економічному співробітництві: 23 лютого 1996 р. між країнами була підписана угода про технічну співпрацю й підготовку фахівців у військовій області, а 23 грудня 1996 р. – угода про вільну торгівлю. В рамках першої угоди Туреччина відкрила свій повітряний простір для тренувальних польотів ізраїльських бойових літаків, а також налагодила обмін курсантів між військовими академіями. Особливої уваги надавалось питанню співробітництва у сфері військової авіації й ракетобудування [17, с. 123].

Нетривалий прихід до влади в Туреччині 28 червня 1996 р. ісламістської Партії благоденства на чолі з Неджметтіном Ербаканом породив у деяких колах турецької політичної еліти сподівання на посилення ролі релігії в країні. Н. Ербакан намагався збалансувати й зовнішньополітичну орієнтацію Туреччини, доклавши чимало зусиль для налагодження ірансько-турецького співробітництва й поліпшення відносин із низкою арабських країн [18, с. 70]. Однак турецькі військові, що й досі вважаються надійними стражами національних інтересів і гарантами світського характеру держави, заявили про себе, публічно і в приватному порядку пояснивши прем'єр-міністру Н. Ербакану важливість ізраїльсько-турецьких відносин для гарантування національної безпеки [16, с. 123]. А візит до Ізраїлю начальника генштабу Збройних сил Туреччини генерала Ізмаїла Карадайи зайвий раз продемонстрував відданість турецької сторони вже підписаним угодам.

Хоча офіційна Анкара неодноразово заявляла, що ізраїльсько-турецьке співробітництво жодним чином не спрямоване проти третіх країн, в арабському світі висловлювалась стурбованість із цього приводу. Сирійська «Аль-Баас» писала, що ізраїльсько-турецьке співробітництво є безпосередньою небезпекою як для регіону в цілому, так і для Сирії, зокрема. А іракська «Аль-Джумхуріет» попереджала Туреччину про небезпеку перетворення в знаряддя політики США в регіоні. В інтерв'ю турецькому телебаченню лівійський керівник Муамар Каддафі гостро критикував проізраїльську політику Туреччини й назвав згадану співпрацю глобальною загрозою Сирії й Близькому Сходу [19].

Але на думку авторки, апогеєм конфронтації Сирії й Туреччини стала криза осені 1998 р. Ще на початку року в турецькій пресі почали з'являтися статті про можливий збройний конфлікт між двома країнами, зокрема, з попередженнями на адресу Сирії виступили міністр закордонних справ Туреччини Ізмаїл Джем і прем'єр-міністр правоцентристської Партії батьківщини Месут Їлмаз. Останній, зокрема, заявив, що його держава збирається вчинити низку дипломатичних, політичних, економічних і, якщо буде потреба, військових заходів для тиску на Сирію. Після повернення 9 вересня М. Їлмаза з успішного офіційного візиту до Ізраїлю, звинувачення на адресу Сирії з боку військових і цивільних турецьких посадовців не припинилися, наприкінці місяця прем'єр дав зрозуміти, що на Сирію чекають «серйозні наслідки за підтримку РПК» [15, р. 110].

В ЗМІ з'явилися повідомлення про те, що як із сирійської, так і турецької сторони до кордону підтягуються війська, регіон був на грані повномасштабного воєнного конфлікту. Про свою підтримку Сирії заявили Ірак, Ліван, Лівія, ОАЕ й Саудівська Аравія, солідарність офіційному Дамаску висловило й вище керівництво Ірану. Але завдяки величезним зусиллям і човниковій дипломатії Президента Єгипту Хосні Мубарака й міністра закордонних справ Ірану Камала Харазі вдалося уникнути збройного зіткнення. 21 жовтня 1998 р. в Туреччині було заявлено, що з Сирією в Джейхані укладено угоду з головних питань протистояння:

- 1) надалі А. Оджалан не міг знаходитися на території САР;
- 2) не дозволявся в'їзд членів РПК на територію Сирії;
- 3) починаючи з моменту підписання угоди, не дозволялось перебування військових таборів РПК на території Сирії;
- 4) окремі члени РПК мали бути заарештовані й підлягали перевірці – їхній список був переданий сирійській стороні [15, р. 114].

На думку аналітиків-міжнародників, така небезпечна ескалація у відносинах між двома країнами мала кілька причин: Туреччина була серйозно стурбована роботою парламенту Курдистану у вигнанні, де були широко представлені турецькі курди, а також «Четвертою національною конференцією Курдистану», що відбулася в Лондоні 11-12 жовтня 1998 р. Офіційна Анкара також була занепокоєна не лише наростанням політичного впливу курдів у ЄС, але й піднесенням курдського руху всередині Туреччини. Турецька влада дедалі чіткіше усвідомлювала, що досягти бажаного результату в боротьбі з курдським сепаратизмом буде важко за допомогою одних лише заборон та силових методів викорінення націоналістичних тенденцій. Також у якості безпосередньої причини формування угоди з курдської проблеми називали корупційний скандал, пов'язаний з іменем прем'єра М. Їлмаза та членів його кабінету.

Певні зрушення в двосторонніх турецько-сирійських відносинах відбулися лише з поч. 2000-х рр., коли після майже тридцятилітнього беззмінного правління Президента САР Хафеза аль-Асада на «престол» зійшов син «сирійського лева» – Башар аль-Асад, що вніс прагматизм у внутрішню й зовнішню політику країни. Чимало ЗМІ назвали присутність президента Турецької Республіки Ахмеда Неджета Сезера на похованні Хафеза аль-Асада в червні 2000 р. одним із показників зближення між двома державами. Вони відзначали, що «сирійське керівництво було дуже потішене такою високою присутністю турецького керівництва» [20].

В тому ж 2000 р. Туреччину з офіційним візитом відвідали Віце-президент САР Абдель Халім Хаддам і міністр внутрішніх справ Мухаммад Харбайї. Обидва візити були організовані на вищому рівні й свідчили про серйозні наміри сторін [21]. У листопаді 2000 р. відбулася коротка зустріч між президентами Сирії й Туреччини на саміті керівників мусульманських держав у столиці Катару – Дохі. З погляду розвитку двосторонніх відносин слід також виділити зустріч глави офіцерського корпусу Сирії Хасана Туркмані та його турецького колеги Хусейна Огли в Анкарі 19 червня 2002 р. В ході неї була обговорена низка безпекових питань, у т. ч. боротьби з тероризмом, розмінування всього кордону між двома державами, можливого проведення спільних військових навчань [22].

Новою віхою у сирійсько-турецьких взаєминах став прихід до влади в Турецькій Республіці 18 листопада 2002 р. поміркованої ісламістської Партії справедливості й розвитку на чолі з Реджепом Таїпом Ердоганом, чия зовнішня політика спрямована на встановлення тісніших зв'язків із країнами Близького Сходу й помітнішу посередницьку роль в урегулюванні арабсько-ізраїльського конфлікту. Відразу ж після опанування влади Партія справедливості й розвитку почала дистанціюватися від Ізраїлю для того, щоб налагодити більш відвертий діалог з країнами Машрику.

А доказом посилення прагматизму в зовнішній і безпековій політиці офіційної Анкари стала човникова дипломатія турецького керівництва, спрямована на відвернення небезпеки нової війни в Затоці. Прем'єр-міністр Турецької Республіки Абдаллах Гюль наприкінці 2002 – на початку 2003 рр. побував у багатьох мусульманських країнах регіону – Сирії, Єгипті, Йорданії, Саудівській Аравії, а також Ірані. Анкара закликала до проведення безпрецедентного саміту за участю керівників Іраку й впливових арабських держав регіону, і 23 січня 2003 р. така зустріч відбулася в Стамбулі [23, с. 88].

В 2004 р. вперше в історії двосторонніх відносин Президент Сирії Б. Асад відвідав з офіційним візитом Анкару, після чого на тлі охолодження турецько-ізраїльських взаємин аналітики розцінили його поїздку як спробу остаточного врегулювання основних проблем між Туреччиною й Сирією. Стало ясно, що з курдської проблеми позиції сторін дуже близькі: в інтерв'ю CNN-Turk Б. Асад наголосив, що створення в Іраку курдського чи будь-якого іншого державного утворення на етнічній основі є неприйнятним, і назвав це перетинанням «червоної лінії». В тому ж дусі висловився й Прем'єр-міністр Туреччини Р. Ердоган. Багатолітня холодна війна негативно відбилася на економіці двох країн, тому підписання Б. Асадом і Р. Ердоганом угоди про припинення подвійного оподаткування і взаємне заохочення інвестицій стало стимулом для розширення товарообігу між Туреччиною й Сирією, а угода про відкриття торговельного представництва в Хатаї де-факто означала визнання існуючих кордонів [24]. З успішним візитом у відповідь напр. 2004 р. у Дамаску побував Прем'єр-міністр Туреччини Реджеп Таїп Ердоган, внаслідок чого було підписано договір про вільну торгівлю між двома країнами й договір про розподіл водних ресурсів.

Висновки. На поч. XXI ст. окреслилося помітне зближення позицій Туреччини й Сирії з тих принципів питань, які були каменем спотикання протягом тривалого часу. Це було обумовлене значною мірою прагматизмом позицій нових лідерів держав – Реджепа Таїпа Ердогана й Башара аль-Асада, – політиків нової хвилі, що були не переобтяжені важким спадком політиків минулого. Нормалізація відносин з усіма сусідніми країнами стала одним із головних пунктів зовнішньополітичної доктрини Туреччини в світлі можливого вступу цієї країни в ЄС.

Зі свого боку, Сирія намагалася зміцнити свої послаблені позиції на Близькому Сході, знайти нових союзників і відвернути загрозу воєнної конфронтації із Заходом в особі США, що насувалася. Якщо територіальні й водні проблеми з великою часткою ймовірності можна було вважати вирішеними, то курдська проблема залишалася на порядку денному не лише в Туреччині й Сирії, але й у інших країнах з курдським населенням – Ірані й Іраку. В зв'язку з поваленням режиму Саддама Хусейна в Іраку, початком безпосередніх переговорів із Туреччиною щодо вступу в ЄС, ескалацією ситуації навколо іранської ядерної програми й напруженістю у відносинах між США й Сирією особлива увага мала надаватися саме курдській проблемі, й цей етнос став одним із головних учасників змін та важелів впливу на Близькому Сході.

Список використаних джерел

1. Турция между Европой и Азией. Итоги европеизации на исходе XX века / отв. ред. Н. Г. Киреев. – М. : Ин-т востоковедения РАН, 2001. – 536 с.
2. Turkey's New World: Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy. Ed. D. Menashri and S. Saiyari. – Washington, DC : The Washington Institute for Near East Policy, 2000. – 234 p.
3. Oktav, Özden Zeynep. Limits on Relations with the West: Turkey, Syria and Iran / Özden Zeynep Oktav. – İstanbul : Haziran, 2008. – 188 p.
4. Aras Bülent, Köni Hasan. Turkish-Syrian relations revisited / B. Aras, H. Köni // Arab Studies Quarterly. – Fall 2002. – Vol. 24, № 2. – P. 47-60.
5. Olson Robert. Turkey-Syria relations since the Gulf War: Kurds and Water / R. Olson // Middle East Policy. – 1997. – Vol. 5, № 2. – P. 168-193.
6. Muslih Muhammad. Syria and Turkey – Uneasy relations / M. Muslih // Barkey J. Henry. Reluctant Neighbour : Turkey's Role in the Middle East. – Washington : US Institute of Peace Press, 1996. – P. 113-130.

7. Новиков И. А. Проблема пресной воды и ее значимость для Турции / И. А. Новиков // Ближний Восток и современность : сборник статей. Вып. 25 / отв. ред. Филоник А. О. – М.: Институт Ближнего Востока, 2005. – С. 167-182.
8. Bolukbasi Suha. Ankara, Damascus, Baghdad and the regionalization of Turkey's Kurdish Succession / S. Bolukbasi // Journal of South Asian and Middle East Studies. – 1991. – Vol. 14, № 4. – P.15-36.
9. Еровченков А. Гидроузел на Евфрате / А. Еровченков // Азия и Африка сегодня. – 1995. – № 4. – С. 29-31.
10. Vorhoff K. Let's reclaim our history and culture! Imagining Alevi community in the contemporary Turkey / K. Vorhoff // Die Welt des Islam. – 1998. – Vol. 38, № 2. – P. 220-252.
11. Задонский С. М. Решение курдского вопроса в Турции [Электронный ресурс] / С. М. Задонский. – Режим доступа: www.iimes.ru/rus/stat/2002/25-09-02.htm.
12. Galletti Mirella. The Kurdish Issue in Turkey / M. Galletti // International spectator. – 1999. – Vol. 34, № 1. – P. 123-134.
13. Трофимов А. А. Курдская проблема и региональные отношения / А. А. Трофимов // Ближний Восток и современность : сборник статей. Вып. 17 / отв. ред.: А. О. Филоник, М. Р. Аргунова. – М. : Институт востоковедения РАН, Институт Ближнего Востока, 2003. – С. 64-68.
14. Imset G. I. The PKK : A Report on Separatist Violence in Turkey (1973-1992) / Ismet G. Imset // The Turkish Daily News Publications. – Ankara, 1992. – P. 169-176.
15. Olson, Robert. Turkey's Relations with Iran, Syria, Israel and Russia, 1991-2000 : the Kurdish and Islamist Questions / R. Olson. – Costa Mesa (California) : Mazda Publishers, 2001. – 278 p.
16. Иванова И. И. Позиция Турции по вопросам ближневосточного урегулирования / И. И. Иванова // Ближний Восток и современность : сборник статей. Вып. 26 / отв. ред. А. О. Филоник. – М. : Институт востоковедения РАН, Институт Ближнего Востока, 2005. – С. 122-136.
17. Лилль, Алон. Израиль и Турица : особые отношения / А. Лилль // Международная политика. – 2000. – № 11. – С. 121-129.
18. Конович Ф. Е. Турецко-израильские отношения в 90-е годы (военно-политический аспект) / Ф. Е. Конович // Востоковедный сборник. Вып. 4 / отв. ред. А. В. Федорченко, А. О. Филоник. – М. : Институт востоковедения, Институт изучения Израиля и Ближнего Востока, 2002. – С. 65-78.
19. Milliyet. – 1997, June, the 18th.
20. Jerusalem Post. – 2000, October, the 29th.
21. Арутюнян А. Турецко-сирийские отношения в начале XXI века / А. Арутюнян // Азия и Африка сегодня. – 2007. – № 4. – С. 30-34.
22. Аль-Хайат, 10. 06. 2002 (араб. мовою).
23. Арутюнян А. Э. Отношение Турции к последней войне в Заливе / А. Э. Арутюнян // Турция в новых геополитических условиях. – М. : Институт востоковедения РАН, 2004. – С. 87-95.
24. The Middle East. – 2004, February, № 342.

References

1. Turtsija mezhdou Evropoj i Asiej. Itogi europeizatsii na ishode XX veka / отв. red. N. G. Kireev. – М.: Institut vostocovedenija RAN, 2001. – 536 s.

2. Turkey's New World: Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy. Ed. D. Menashri and S. Saiyari. – Washington, DC : The Washington Institute for Near East Policy, 2000. – 234 p.
3. Oktav, Özden Zeynep. Limits on Relations with the West: Turkey, Syria and Iran / Özden Zeynep Oktav. – İstanbul : Haziran, 2008. – 188 p.
4. Aras Bülent, Köni Hasan. Turkish-Syrian relations revisited / B. Aras, H. Köni // Arab Studies Quarterly. – Fall 2002. – Vol. 24, № 2. – P. 47-60.
5. Olson Robert. Turkey-Syria relations since the Gulf War: Kurds and Water / R. Olson // Middle East Policy. – 1997. – Vol. 5, № 2. – P. 168-193.
6. Muslih M. Syria and Turkey – Uneasy relations / Muhammad Muslih // Reluctant Neighbour : Turkey's Role in the Middle East / Edited by Henri J. Barkey. – Washington : US Institute of Peace Press, 1996. – P. 113-130.
7. Novikov I. A. Problema presnoj vody I jejo znachimost dl'a Turtsii / I. A. Novikov // Blizhnij Vostok i sovremennost'. Sbornik statej (vypusk 25) / otv. red. Filonik A. O. – M. : Institut Blizhnego Vostoka, 2005. – S. 167-182.
8. Bolukbasi Suha. Ankara, Damascus, Baghdad and the regionalization of Turkey's Kurdish Succession / S. Bolukbasi // Journal of South Asian and Middle East Studies. – 1991. – Vol. 14, № 4. – P.15-36.
9. Jerovchenkov A. Gidrouzol na Jevfrate / A. Jerovchenkov // Asia I Africa segodn'a. – 1995. – № 4. – S. 29-31.
10. Vorhoff K. Let's reclaim our history and culture! Imagining Alevi community in the contemporary Turkey / K. Vorhoff // Die Welt des Islam. – 1998. – Vol. 38, № 2. – P. 220-252.
11. Zadonskij S. M. Reshenije kurdsckogo voprosa v Turtsiji [Elektronnyj resurs] / S. M. Zadonskij. – Rezhym dostupu : www.iimes.ru/rus/stat/2002/25-09-02.htm.
12. Galletti Mirella. The Kurdish Issue in Turkey / M. Galletti // International spectator. – 1999. – Vol. 34, № 1. – P. 123-134.
13. Trofimov A. A. Kurdsckaja problema I regionalnyje otnoshenija / A. A. Trofimov // Blizhnij Vostok I sovremennost' : sbornik statrj. Vyp. 17 / otv. red.: otv. red. Filonik A. O., M. R. Argunova. – M. : Institut vostocovedenija RAN, Institut Blizhnego Vostoka, 2003. – S. 64-68.
14. Ismet G. Ismet. The PKK : A Report on Separatist Violence in Turkey (1973-1992) / I. G. Ismet // The Turkish Daily News Publications. – Ankara, 1992. – P. 169-176.
15. Olson Robert. Turkey's Relations with Iran, Syria, Israel and Russia, 1991-2000 : the Kurdish and Islamist Questions / R. Olson. – Costa Mesa (California) : Mazda Publishers, 2001. – 278 p.
16. Ivanova I. I. Pozitsija Turtsii po voprosam blizhnevostochnogo uregulirovanija / I. I. Ivanova // Blizhnij Vostok i sovremennost' : sbornik statej (vypusk 26) / otv. red. Filonik A. O. – M. : Institut vostocovedenija RAN, Institut Blizhnego Vostoka, 2005. – S. 122-136.
17. Lill' Alon. Israil' i Turtsija : osobyje otnoshenija / A. Lill' // Mezgunarodnaja politika. – 2000. – № 11. – S. 121-129.
18. Konovich F. E. Turetsko-izrail'skije otnoshenija v 90-e gody (vojenno-politicheskij aspekt) / F. E. Konovich // Vostokovedcheskij sbornik. Vyp. 4 / otv. red. A. V. Fedorchenko, A. O. Filonik. – M.: Institut vostocovedenija, Institut Blizhnego Vostoka, 2002. – S. 65-78.
19. Milliyet. – 1997, June, the 18th.
20. Jerusalem Post. – 2000, October, the 29th.
21. Arut'un'an A. Turetsko-sirijskije otnoshenija v nachale XXI veka / A. Arut'un'an // Asia I Africa segodn'a. – 2007. – № 4. – S. 30-34.

22. Al'-Hajat, 10.06.2002 (arab. movoju).
23. Arut'un'an A. E. Otnoshenije Turtsiji k poslednej vojne v Zalive / A. E. Arut'un'an // Turtsija v novyh geopoliticheskikh uslovijah. – M. : Institut vostocovedenija RAN, 2004. – S. 87-95.
24. The Middle East. – 2004, February, № 342.